

АМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ТА СТАН ВАЖКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ГОРЛІВСЬКОГО РАЙОНУ В 1940 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1941 РР.

Анотація. Автор на основі великого документального матеріалу аналізує зміни в адміністративно-територіальному устрої міста та рівень розвитку важкої промисловості в Горлівському районі в 1940-му – на початку 1941 рр.

Ключові слова: адміністративний поділ, Горлівський район, трест, рудоуправління, шахта, машинобудівний завод, хімічна галузь.

Abstract. The author analyzes the changes in administrative-territorial organization of the city on the basis of great documentary material, and the level of development of heavy industry in Horlivka district in 1940 – to the beginning of 1941.

Keywords: administrative division, Horlivka district, trust, ore management, mine, machine plant, chemical industry.

На початку 1941 р. адміністративно-територіальний статус Горлівки було визначено як місто обласного підпорядкування. Вона стає і центром Горлівського району, для якого цей 1941 р. повинен був стати завершальним у процесі адмінтериторіальних змін, які почалися ще у часи колективізації. Зокрема у вересні 1930 р. шляхом механічного об'єднання Петровського (Микитівського) із Залізнянським районів було створено нову адміністративну одиницю, яка отримала і нову назву – Горлівський (до цього – Петровський) район, і у своє підпорядкування величезну територію розміром 1 233,3 км², із розташованими на них 18 сільськими, 12 селищними та рудничними Радами.

Поступово продовжується процес «урбановання» Горлівського району. На початку за рахунок територій окремих сільських Рад, а в 1936 р. із його складу було виведено територію Держинська і навколишніх його селищ, район фактично було поділено на дві частини.

Остаточно заплутало ситуацію отримання до існуючого міста Горлівки Комсомольськом, Калінінськом та Ново-Горлівкою також статусу міст та утворення 13 лютого 1940 р. відповідних ще й партійних комітетів. Зокрема у межах міста обласного підпорядкування існувало чотири міста із окремими органами радянської і партійної влади. Намагаючись подолати таке невизначене становище, обком партії Сталінської області у квітні 1941 р. запропонував створити замість трьох міст три внутрішні міські райони, підпорядковані Горлівській міській Раді. Рішення ЦК ВКП(б) було формально закріплене Указом Президії Верховної Ради УРСР від 16 червня 1941 р. Ним було позбавлено Калінінськ, Комсомольськ та Микитівку міського статусу та поділено територію Горлівки на три внутрішні райони: «... Новоутвореним районам присвоїти найменування – КАЛІНІНСЬКИЙ, НІКІТОВСЬКИЙ, ЦЕНТРАЛЬНО-МІСЬКИЙ» [1, с. 73, 76–77], які існують і зараз.

Але втілення цього Указу було відкладено через початок війни аж до 1943 р. Отже, Горлівський район станом на червень 1941 р. мав загальну площу розміром у 433,7 км² із населенням приблизно 220 000 осіб, із яких 40 тис. були зайнятими на промислових підприємствах [2, с. 49].

Система управління містом була представлена паралельно існуючими органами влади – Рада депутатів та носії реальної влади на містах – партійні комітети. Виконком Горлівської міської Ради депутатів із 1938 р. очолював Степан Володимирович Судейко, а Горлівський міський комітет КП(б)У теж із 1938 р. – Олександр Олександрович Харченко.

Найбільш потужною галуззю Горлівського району була вугільна промисловість. Вона була представлена на початку 1941 р. трестом «Артемвугілля», який об'єднував в своєму складі два рудоуправління «Горлівськвугілля» та «Калінінвугілля». Загалом трест об'єднував 12 шахт.

У четвертому кварталі 1941 р. планувалося додати до них ще дві шахти – № 4-5 та «Ново-Кондратьєвська» – із запланованою потужністю на добу по 3 000 т. Але за зрозумілих причин обидві копальні навіть не встигли отримати ані необхідного обладнання, ані постійних надшахтних будівель [3, с. 2–3].

Зокрема до рудоуправління «Горлівськвугілля» входили 5 великих шахт: «Кочегарка», «Комсомолец», № 5 ім. В. І. Леніна, № 19-20, «Рудуч». Загалом видобуток вугілля рудоуправлінням за 1940 р. становив 3 285 801 т [4, с. 78–84].

До рудоуправління «Калінінвугілля» входило 7 шахт: ім. М. Румянцева, ім. М. І. Калініна, № 8 ім. Сталіна, Кіндратівка, Підземгаз, Олександр-Захід. Разом за 1940 р. рудоуправлінням «Калінінвугілля» було видобуто на гора 3 030 100 т вугілля [5, с. 1; 6–7].

Підсумковий видобуток вугілля за червень 1941 р. склав 279 629 т по шахтах «Горлівськвугілля» та 342 919 т по шахтах «Калінінвугілля» [6]. Загалом по тресту – 622 548 т.

У цей період у вугільній галузі міста Горлівка було зайнято 27 174 особи, із яких на підземних роботах було зайнято 17 705, а з них 3 811 складали вибійники [7].

Загальний стан матеріального забезпечення тресту «Артемвугілля» тоді був доволі жалюгідний. Звичними були факти відсутності лісу для кріплення, транспорту, ліхтарів тощо. Зокрема, яскравий цьому приклад – доповідна записка до керівництва за вересень 1940 р.: «цвяхи на шахтах тресту відсутні...» [8, с. 60–62], досить сумна.

Рівень механізації горлівських шахт теж був дуже невисокий. Зокрема у червні 1941 р. часткове використання ручної праці у процесі видобутку вугілля тільки по шахті № 8 ім. Сталіна становило приблизно 10,5 % від загального. На інших шахтах праця вибійника мала стовідсоткове забезпечення пневматичними відбійними молотками. Але картина застосування прогресивнішої гірничої техніки скромна – важких врубових машин було 14 штук, і встановлені вони були тільки на шести шахтах тресту. Отож їхню роботу сміливо можна вважати малоефективною.

Тут треба зауважити, що механізація праці на шахтах міста не розповсюджувалася поза межі забою. Зокрема підземна відкатка вугілля, породи

та лісу залишалася кінною, оскільки кількість електровозів (148 машин різних типів, в середньому по 10–15 на одну шахту) було недостатньою. Вручну здійснювалися і роботи на поверхні, на відкатці та сортуванні вугілля використовувалася праця жінок.

Машинобудівна промисловість в Горлівці була представлена Машинобудівним заводом ім. С. М. Кірова, який виробляв шахтне обладнання. Це було найбільше підприємство Горлівки за кількістю як працівників, так і за обсягом випускної продукції. Зокрема, на 1940 р. завод мав промислові площі розміром 54 698 м², і на ньому працювало 5 386 осіб (із яких 4 119 робітників та 619 осіб інженерно-технічного персоналу). Валова продукція заводу за 1940 р. склала 76 139 000 карб., а товарна – 70 551 000 карб.

Завод протягом 1940 р. зібрав тільки 746 важких врубових машини ГТК-3, 1 679 насосів різних типів, 1 316 корпусів моторів, 77 вентиляторів та на 17 тис. карб. запчастин для різного гірничого обладнання [9, с. 53–55, 65].

Наші Азотно-туковий завод ім. С. Орджонікідзе(АТЗ), Ново-Горлівський та Микитівський коксохімічні заводи складали хімічну промисловість міста, вони давали до 6 тис. т коксового вугілля на добу.

Азотно-туковий завод був одним із найбільших підприємств у хімічній галузі міста, на якому працювало 8 тис. робітників. Основна продукція підприємства – аміак, аміачна вода та аміачна селітра, сірчана кислота, міцна та слабка азотні кислоти, балонний кисень.

Завод мав декілька основних цехів. Це були цехи № 1–12, цех СКБ, парокотельний, електроцех, мав потужну ремонтну майстерню. Окрім того, в планах було протягом 1941 р. запустити в експлуатацію новий цех № 3679, змонтувати установку регенерації газойля і заново переобладнати електричну та механічну майстерні [10, с. 176].

Завод, який належав Наркомату боєприпасів № 64, мав виробляти до 36 000 т сульфітного (для оборонних потреб) та сирого (для шахтної вибухівки) тринітротолуолу на рік. Але погана виробнича дисципліна та постійні перебої у поставках сировини призвели до того, що у 1940 р. завод виконав план лише на 67,9 % (а за військовими замовленнями – на 55,7 %) [11, с. 46–49].

У Горлівці, окрім названих підприємств, працювали Микитівський доломітний та алебастровий заводи, Центральна електростанція потужністю у 12 000 кВт. А уже в III кварталі 1941 р. планувалося запустити завод із виготовлення залізобетонних труб [12, с. 49–51].

Підбиваючи підсумок, можна відзначити, що Горлівський район у 1940 р. і першій половині 1941 р. був організованою адміністративною одиницею із потужним економічним потенціалом.

Джерела та література

1. История административно-территориального деления Донецкой области 1919–2000 гг. *Сборник документов и материалов* / сост. Л. Д. Заднепровская, О. А. Попова. Донецьк: Донеччина, 2001. С. 73, 76–77, 84, 95.
2. Держархів Донецької обл. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 1926. Арк. 49.

3. Держархів Донецької обл. Ф. 326. Оп. 2. Спр. 301. Арк. 2–3.
4. Там само. Ф. Р-4301. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 78–84.
5. Там само. Ф. Р-5337. Оп. 1. Спр. 176. Арк. 1; 6–7.
6. Там само. Ф. Р-4301. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 187, 190, 193, 196, 199, 202. Ф. Р-5337. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4, 7, 10, 13, 16, 19.
7. Там само. Ф. Р-4301. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 189, 192, 195, 198, 201, 204. Ф. Р-5337. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 6, 12, 15, 18, 21.
8. Там само. Ф. 232. Оп. 2. Спр. 361. Арк. 60–62.
9. Там само. Ф. 232. Оп. 8. Спр. 173. Арк. 53–55, 65.
10. Там само. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 1943. Арк. 1, 45. Оп. 2. Спр. 97. Арк. 17. Спр. 48, Арк. 176.
11. Там само. Ф. 232. Оп. 2. Спр. 361. Арк. 32–33. Ф. 326. Оп. 5. Спр. 46. Арк. 46–49.
12. Там само. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 1926. Арк. 49–51.

Єрмоєнко Максим
Запорізький національний університет

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ОУН(Б) ТА УПА У 1940 – 1950-Х РР.

Анотація. У статті здійснено аналіз ключових ідеологічних праць та програмних документів руху ОУН(б) та УПА, котрі відбивають процес демократизації ідеологічних засад визвольного руху у 1940–1950-х рр. Розглянуто причини ревізії ідеології українських націоналістів під проводом С. Бандери.

Ключові слова: ОУН(б), УПА, ідеологічні засади, демократія, націоналізм.

Abstract. This article analyzes the key ideological works and program documents of the OUN(b) and UPA movements, which reflect the process of democratization of ideological principles of the liberation movement in 1940–1950. The reasons for revision of the ideology of Ukrainian nationalists led by S. Bandera are considered.

Keywords: OUN (b), UPA, ideological principles, democracy, nationalism.

У травні 1938 р. було вбито очільника Проводу українських націоналістів Є. Коновальця. Вже на Другому Великому Зборі ОУН у Римі 27 серпня 1939 р. А. Мельника обрали новим головою Проводу українських націоналістів – керівного органу ОУН. Проте у молодій радикальній частини націоналістів виникли суперечки з досить консервативним поколінням, а тому у лютому 1940 р. ОУН розкололася на дві фракції – ОУН(б) під керівництвом «Вождя» А. Мельника та ОУН(б) на чолі зі С. Бандерою. Ця подія залишила відбиток і на формуванні ідеологічних засад «двох» ОУН.

Оформлення нового покоління націоналістів в окрему організацію, реалії Другої світової війни та жага протиставитися ОУН(м) формували у «бандерівців» якісно нові світоглядні засади. Починаючи з 1940 р., ідеологія ОУН(б) розвивалася досить динамічно, дедалі більше набуваючи